

EGY REGÉNY REGÉNYE

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-től 1937-ig)

5. AZ „EUROPE” FOLYÓIRAT ÉS TOVÁBBI BARÁTI LEVELEK VILLENEUVE-BÓL

Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy nincs okom ennek az „eredménynek” különösképpen örülnöm. A „Monde” ezidőben már a francia kommunista párt hetilapja volt és szépirodalmi közleményei általában annyira kívül estek mindennemű esztétikai mértéken, hogy még azok az intellektuéllek se olvasták, akik magukat kommunistáknak vallották. Igen jelentőségteljes mint tény, és nem kevésbé jelentőségteljes mint egy már akkor is baljóslatúan egészségtelen állapotnak a tünete, hogy írók és művészek, noha kommunistáknak vallották magukat, tiltakoztak volna ellene, hogy ezt a politikai állásfoglalásukat úgy értelmezzék, mintha szolidaritást vállalnának a párt védnöksége alatt és áldásával megjelenő irodalmi termeléssel. Aragonnak ezidőben „Hourrah Oural!” (Hurrá Urál!) című hosszú verselménye, majd ugyanilyen című verskötetet íróknál, akik egyébként kommunistának vallották magukat, nem kevesebb és nem kevésbé gúnyos kommentárokat váltott ki, mint nem-kommunista vagy kommunistaelenes értelmiségiek körében. Anélkül hogy ezen a helyen a dolog elemzésébe foghatnék, úgy hiszem, nem felesleges megállapítani: még a spanyolországi események, a Front populaire Moszkvából felidézett katasztrófája és a moszkvai perek előtt a kommunista párthoz csatlakozó francia intellektuélleknek a párthoz való viszonyában az első hasadást a párt vagyis a Szovjetunió esztétikai politikája váltotta, illetőleg mélyítette ki. Az volt a paradox helyzet, hogy a magukat a párttal azonosító intellektuéllek elitjének a szemében legkevésbé se volt ajánlólevél, sőt bizonyos értelemben bizalmatlanságot váltott ki, ha valaki, mint én, regénye tárgyául politikai témát választott. Ezt a bizalmatlanságot az akkori évek szovjet irodalma, mint a hivatalos francia pártirodalom is, állandóan csak igazolta és növelte. Ennek következtében az „Optimisták” kilátásait Franciaországban semmiesetre se befolyásolta kedvezően a tény, hogy Barbusse „Monde”-ja belőle egy szemelvényt feltűnő betűkkel tett a kirakatába.

Más volt a helyzet az „Europe” című folyóirattal. Munkatársainak a törzse ép azokból a francia írókból, kritikusokból és publicistákból került ki, akik nem ismerték el, hogy kommunistának lenni és meghajolni a moszkvai esztétikai — s nemcsak esztétikai — törvények előtt egyet jelent. Nem vállaltak önként moszkvai bilincseket sem. Akkor Párisban még lehetséges volt, hogy egy folyóirat, mely nemcsak Gorkij „Klim Számgin életé”-ből, hanem Trockij emlékirataiból is közöl részleteket, mely nemcsak a francia kommunista párt akkori reprezentatív írójának, Paul Nizan-nak, de az emigrációban élő orosz Zamjatin írásait is közli, mely nemcsak Romain Rolland, de az Oroszországban akkor bebörtönözött Victor Serge-t is szóhoz juttatja — ez az „Europe” akkor, Guéhenno szerkesztése idején még a hivatalos „L’Humanité”-nak, a „Monde”-nak s az Aragon szerkesztette „Commune”-nek szemében is a kommunista párthoz közel álló folyóiratként szerepelt, sőt ha később már nem is, de 1935-ben még a Szovjetunióban is megtalálhattam az ottani könyvtárakban a rendkívül kisszámú külföldi folyóirat között, melyet a határon átengedtek.

(Jean Guéhenno, az „Europe” főszerkesztője, testi megjelenésében mindig Babits Mihályra emlékeztetett, kívül életemben először és utóljára a Fővárosi könyvtár igazgatójának, Dienes Lászlónak a lakásán találkoztam Budán, a proletárdiktatura idején egy nyári délután. Ültünk együtt a verandán hattagú társaság — Dienes László és bátyja Kálmán a feleségeikkel és még egy számomra ismeretlen sovány, keveset beszélő, kicsit félszeg, kopottas ruhájú ember, láthatóan félretaposott cipősarokkal. Csak akkor tudtam meg, hogy ez Babits Mihály, mikor estefelé, Dieneséktől együtt mentünk el s egy darabon együtt haladva folytattuk a proletárdiktatúra s általában a proletariátus politikai akciójának erkölcsi és humanisztikus jelentőségéről való beszélgetésünket. Helyesebben: én folytattam, mert Babits a félretaposott cipőjében csak elgondolkodva haladt mellettem. Mikor elváltunk, csak akkor mondott egy szót, mely megmaradt emlékezetemben. Tétova mosollyal tette meg ezt a rá annyira jellemző kijelentést: „Sajnos, nem hiszek nagy időkben, sőt már nagy emberekben is alig. S hogy így van, ezt még soha jobban nem sajnáltam, mint ép ma, egész délután.”)

Mint a Guéhennóval való közelebbi ismeretség, mondhatnám barátság előttem nyilvánvalóvá tette, az „Europe” folyóirat arculata tökéletesen tükrözte főszerkesztőjének a sose véglegesen le nem küzdhető kétségeit, praktikus politikai döntésre való benső képtelenségét, olyan embernek a melankólikus ellenmondásait, akit egész szellemi alkata szemlélődésre predestinál, de olyan korban él, mely az aktív gyakorlati politikai küzdelemben való részvételt mindenkire, tehát őrá is személyes kötelességként kényszeríti rá. Mindíg elemében van, ha az embertelent, a rosszat, a rútat kell megvádolni, támadni és megbélyegezni, de viszont tétovázó, szinte kényszeredett és sohasem teljesen egyetértő és sohasem boldogan lelkes, hogy ha arról van szó, hogy bármivel is, ami politikai valóság, hívő szolidaritást vállaljon. Egyszerűen azért, mert a politika, míg csak van és míg csak lennie kell, csak a humanizmus megvalósításának útja és harci eszköze, de mint pillanatnyi valóság, mindig szükségképen ellenétben van a saját immanens céljának a látomásával, azzal, aminek a megvalósítására törekszik. A történelem kíméletlen törvényeire, amint azok a gyakorlatban, szemük előtt manifesztálódnak, az ilyen emberek úgy reagálnak, mint valami őket érő durva sérelemre és örökös nosztalgiájuk — örökös, mert szükségkép mindig nosztalgia marad — találni egy olyan pozíciót, ahonnan tevékenyen kapcsolódhatnak bele azoknak az erőknél a harcába, melyekkel — belül — nem tudnak nem ellenzéként állni szemben még akkor sem, ha felismerik, hogy pillanatnyilag viszonylagosan a történelemnek a leghaladóbb erői.

A mondottak után tán nem szorul további magyarázatra, hogy Guéhenno számára az „Optimisták”, melynek témájáról őt Rolland tájékoztatta, már azért is rendkívül érdekesnek látszott, mert egy meghatározott történelmi távlatból ép az ő vagy övéivel rokon problémákat mutatott be egy, a forradalmi időktől meglepett, forradalmi követelményekre és helyzetre fel nem készült nemzedék történelmi szerepén keresztül. Ezenkívül, több mint egy évvel azelőtt, hogy velem megismerkedett, ő mint az „Europe” szerkesztője, kerülő úton Budapestről rendkívüli, valóban megrázó dokumentumhoz jutott: a magyar proletárdiktatúra politikai rendőrfőnökének — az „Optimisták”-ban Kovács elvtárs néven szereplő — Korvin Ottónak búcsúüzenetéhez, melyet az a siralomházban közvetlenül akasztófán történt kivégzése előtt 1919-ben írt és

csempészett ki. Guéhenno a kéziratot „*Journal de prison*” címmel folyóirata első cikként közölte. („*Europe*”, 1933 november 15.) A történelmi okmány élére mottóul a vérbíróság elnöke és Korvin Ottó párbeszédéből a következő idézetet nyomatta ki:

„Az elnök: Talán bizony emberszerető indítékok voltak azok amik önt vezérelték?

Korvin Ottó: Ön előtt ez különösnek tűnik. Igen.”

Mindjárt, mikor először találkoztunk, Guéhenno erről a dokumentumról beszélt, melyről én se tudtam addig, de amely nemcsak hogy megegyezett a képpel, melyet az „Optimisták”-ban Korvin Ottóról és harcostársairól festetem, hanem mint történelmi dokumentum most utólag valósággal bizonyította és hitelesítette az én regényem történelmi hűségét. És megerősítette annak a magyar proletárdiktatúráról való megállapításnak helyességét, melyet Romain Rolland az „Optimisták” olvasása alapján oly éleslátóan formulázott meg hozzám intézett levelében.

Guéhenno, aki úgy értesült Rollandtól, hogy az „Optimisták” szerzője a regényébe bőségesen épített bele önéletrajzi elemeket, az első beszélgetésünk során azzal az ötlettel áll elő, hogy ahelyett hogy az „Optimisták”-ból közölne részleteket, nem volna-e helyesebb, ha megírnám az „Europe” számára életrajzomat s azon keresztül adnék kerek és összefüggő képet az 1918-as Károlyi forradalomról, valamint a magyar proletárdiktatúráról, ahogy azt én élttem át. Guéhenno maga egész sereg embert ismert s mint mondta, maga is egy közülük, akik Korvin Ottó börtön-naplójából jutottak az első hiteles híradáshoz a magyar forradalom vezető embereinek szelleméről. A magyar proletárdiktatúráról a Tharaud testvérek fehérgárdista-antiszemita pamfletje még mindig az egyetlen francia nyelven megjelent „forrásmunka”. S azonkívül, hogy politikailag és emberileg fontos tanúságtétel volna, életrajzom felkeltethetné a kiadók édeklődését is az „Optimisták” iránt. Ami a terjedelmet illeti, az „Europe” korlátlanul rendelkezésemre áll.

Azonnal ráálltam s nem immel-ámmal, hanem lelkesen, sőt mondhatnám, boldogan. Egyszerűen azért, mert először történt, hogy íróként feladatot kaptam. Először szólítottak fel, hogy írjak meg valamit, amit csak én tudok megírni s először hallottam, hogy ez nemcsak nekem, hanem másnak is fontos. S ha ma elolvasom, amit akkor negyven gépelt oldal terjedelemben, nálam szokatlanul gyorsan megírtam — „*En face du juge*” (Szemben a bíróval) a címe ennek az önéletrajznak, mely voltaképp nem más, mint vallomások egy egész életről, a gyermekkortól egész a megírás napjáig — amit ebben az intenzív írásban ma legjellemzőbbnek találok, az a heves, buzgó akarat, hogy az adott keretben s egyszerre magamról s lehetőleg mindenkiről és mindenről mindent megmondjak. Aki ezt írta, az ki volt éheztetve. Már nagyon régóta éhezett emberre, és most, hogy végre alkalom kínálkozott, hogy olvasóhoz férközzék, ezt a kiváltságot a felelősség emelkedett tudatában és a kivételes pillanat áhítatával igyekezett megszolgálni. (Mellesleg, meggyőződése, hogy az írónak mindig evvel a benső magatartással kellene munkához fogni és munkájához viszonylani.)

Közben, mielőtt még elkészültem volna az önéletrajzzal, első írásom, mely az „Europe”-ban megjelent — 1935 március 15-ikén — abból az alkalomból íródott, hogy Rákosi Mátyást Budapesten rögtönítélő bíróság elé állították. És hogy azonnal nyomdafestéket láthatott, amit erről mondani akartam, hogy volt nyilvánosság, melynek színe előtt tanúskodhattam, tiltakozhattam és tiltakozásra szólíthattam fel a megbéklyózott igazságért és egy — mint cikkem-

ben írtam — elsikkasztott nép sorsa ellen, ez is bizonyíték volt számomra, hogy ime, valami meglepő nagy változás történt a sorsomban: helyet kaptam azok között, akiknek nem sorsuk a gyűlöletes némaság inkognitója, mert írott szavukkal résztvehetnek a gondolat ébresztéséért való harcban, ami harc az emberért, vagy legalább is feltétele az emberért való harcnak. S ez szép volt, jó volt s még szebb s még jobb lett volna, ha közben nem múlnak a hetek, sőt hónapok anélkül, hogy Arosev elvtárs a legcsekélyebb életjelt is adná magáról s anélkül, hogy az „Optimisták” kézírata csak egy lépéssel is közelebb kerülne ahhoz az ígéret földjéhez, melynek neve: kiadó. Néha megint csak, hála Romain Rolland barátságának — közben úgy látszott, hogy egész közel a megvalósulás. Így Villeneuve 1935 január 30.-i kelettel Rolland feleségétől levelet kaptam, férje megbízásából írta s a levél mindjárt első mondatában, de mindvégig is szinte duzzad a biztos reményektől.

Kedves uram,

könyvének van-e német kiadója? — Tegnap meglátogatott bennünket egy zürichi könyvkereskedő (volt neki két vállalata Németországban is, Berlinben és Hamburgban, minthogy azonban zsidó, túl kellett rajtuk adnia) aki most kiadóvállalatot alapít. Elsőnek férjem egy könyvét fogja kiadni, utána Hermynia zur Mühlen kéziratát. — Úgy látszik van pénze és lévén közel húsz esztendeje könyvkereskedő, a könyvpiacot alaposan ismeri. — Terve, hogy csak jó könyveket adjon ki és lévén antifasiszta, fontos neki a könyv tendenciája. — Beszéltem neki az ön regényéről megmondván, hogy ez a legjobb könyvek közül való az utolsó években és hogy rendkívül csodálkoznék, ha a könyvnek nem volna sikere. — Ő megkért, írjam meg önnek, hogy küldje el neki a német kéziratot. — Tehát, ha még nem volna német kiadója, ime itt van egy. — Mindenesetre tanácsolnám, hogy vele csak a német kiadásra kössön szerződést — fenntartva magának a többi nyelven való kiadás jogát. — Hasonlóképp, ha van francia kiadója, tartsa fenn mindenesetre a németnyelvű kiadásra való jogot. És az orosz nyelvűre, mert biztos, hogy SSSR-ben ki fogják adni a könyvét.

Ennek a német kiadónak a címe: Menzel Simon, Dianastrasse 3. Zürich. (Itt Romain Rolland kézírásával a cím ki van egészítve:) Humanitas-Verlag.

Ha elküldi a kéziratot neki, hivatkozzék miránk.

Kívánok önnek kitartást — ha még volnának némi nehézségek, mielőtt minden akadályt elhárít útból — és sok szerencsét. Szívélyesen

Marie Rolland.”

Ez a levél jóakarató gyakorlati tanácsaival akkor sem hathatott volna rám időszerűtlenebbnek, ha a különböző nyelvű kiadások jogának fenntartása helyett arra intett volna, hogy legyenek körültekintő és előrelátó a gépkocsivásárlásnál én, akinek a földalatti villamosvasútra való jegyváltáshoz szükséges hetvenöt centime volt az állandóan időszerű probléma! A szovjet nagykövetségén közben ismertek már mint a rosszpénzt, de Arosev elvtárstól még mindig semmi hír. A Romain Rolland itt következő, ugyancsak Villeneuve-ből, 1935. március 28-ikáról keltezett levele feleslegessé teszi, hogy részletezzem az

„Optimisták” és a szerzője akkori körülményeit. Ebből a válaszból világosan látszik az is, mit írtam én a levelemben.

„Kedves Sinkó Ervin,

kértem Guéhennot, hogy az „Europe” haladéktalanul előlegezze önnek, ami vel tartozik. Guéhenno azt válaszolta nekem, hogy foglalkozni fog a dologgal és hogy körülbelül kétszázötven frankról van szó. — Minthogy tartok tőle, hogy késlekedhetnének a kifizetéssel, engedje meg, hogy ezt a kis összeget én előlegezzem. Ugyanezzel a postával írok a Societé Générale-nak, hogy ezt fizesse ki önnek. Meg fogja kapni, azt hiszem szombaton.

Írtam Potemkin nagykövetnek is (feleségem pedig Arosevnek) hogy sűrgessem a vízumokat és a szovjethajóval való ingyenes utazást.

Értesítsen engem állandóan a helyzetéről és ne halassza utolsó percig, hogy hozzám forduljon, ha valamiben segítségére lehetek.

Barbusse-nek is fogok írni, de azt hiszem, hogy meg kell várni, míg a cikke megjelenik a „Monde”-ban.

Nagy érdeklődéssel olvastam az „Europe”-ban az ön tragikus expozéját a szerencsétlen magyar nép helyzetéről — és nagyon szívesen fogom elolvasni az ön „vallomásait”, melyeket az „Europe” számára készül megírni.

Mennyire szeretném, ha már feleségével együtt Moszkvában tudhatnám önt! Ki tudja, tán egy vagy két hónapba se telik s Európa lángban áll.

Igen szívélyesen az öné

Romain Rolland

U. i. Ne siessen a szóbanforgó kis összeget nekem visszaadni, ha hasznát veheti ebben a pillanatban.”

Ez után a levél után elküldtem Rollandnak az „Europe”-nak már átadott önéletrajzom másolatát. Három nappal az után, hogy a kéziratot postára adtam, Villeneuve-ből már jött is a válasz. Ez a válasz, valamint a többi ezidőből való levél, már az „Optimisták” és szerzőjük moszkvai kalandjaiba kapcsolódik bele s azokkal folytatódik.

„Kedves Sinkó Ervin

Kellemetlennek találtam volna, hogy Guéhenno öntől élete összefoglalásának a megírását kérte ahelyett hogy regényének egy fejezetét közölje — ha ez a kívánság nem eredményezi a mi számunkra azt a szép Vallomást, melyet enélkül ön talán késett volna megírni.

Ez az írás szívbemarkoló monológ, mely sok szívhez fog utat találni. A lelkiismeretnek ez a nagy küzdelme a kellő pillanatban kerül nyilvánosságra. Véleményem szerint hivatva van, hogy sok más lelkiismeretben találjon visszhangot, meg fogja számukra világitani a fájdalmas szükséges utat.

Őszintén gratulálva küldöm vissza kéziratát. Legyen meggyőződvé szívélyes együttérzésemről.

Romain Rolland

U. i. Nekünk, feleségemnek és nekem, úgy tűnik, hogy az átmenet a tisztára keresztényi és tolsztoji lelkiállapotból a forradalmi akció végleges igenlésekhez kissé hirtelen és túl rövidre van fogva. Legalább is az olyan olvasóra, aki sietve és nem elfogulatlanul olvas, a tolsztoji benyomás dominánsnak hathat — annál is inkább, mert évekkkel az összeomlás után és még az emigrációban is jelen van. Talán nem látható elég elevenen a tényeknek az a szörnyű elvetemültsége (fasizmus, fehér terror) amely bennünket a forradalmi akcióhoz való csatlakozásra kötelezett. — Nincs többről szó, minthogy a szöveghez ép csak egy árnyalatnyit fűzzön hozzá.

Feleségem kér, hogy tegyem önnek a következő indítványt:

Az az ötlete támadt, hogy az ön Vallomásainak másolatát elküldje Moszkvába egy nagyon jó orosz fordítónak. Azt megkérné, hogy juttasson el egy példányt Gorkijnak, akit én erről előre értesítenék. (Gorkij nem olvas franciául) Gorkij érdeklődése az ön számára igen hasznos lehetne SSSR-be való érkezésekor.

Közölje velünk, van-e kifogása ez ellen a terv ellen. Ha nincs, akkor arra kérnénk, küldje el nekünk Vallomása egy másolatát vagy pedig a kefelevonatot, amint az az „Europe” nyomdájába kerül.”

Rolland a levelével együtt visszaküldött kéziratomat mindenütt, ahol úgy tűnt neki, hogy a fordítás nem eléggé francia, maga ki is korigálta és, természetesen, ezekkel a korrekciókkal került is az a nyomdába.

Most már tehát Rolland nem érte be azzal, hogy ő legyen az „Optimisták” egyedüli szószólója Moszkvában, hanem tervszerűen még Gorkijt is meg akarta nyerni pártfogójuknak. Ezek után igazán minden okom megvolt rá, hogy úgy gondoljak az „Optimisták” szovjetoroszországi kilátásaira, mintha nem is lehetőségek, hanem kész valóság volna, melyhez már csak egy hiányzik: Arosev elvtárs Voks-jának a beutazási engedélyt jelentő meghívása, illetőleg, hogy ez a meghívás végre megérkezzék a Szovjetunió párisi nagykövetségére. S nemcsak én gondoltam, hogy így van, hanem Rolland is, aki most már még az eddiginél is nagyobb energiával tett meg minden tőle telhetőt, hogy ezt az utolsó akadályt is — úgy látszott, hogy utolsó — elhárítsa az „Optimisták” útjából. Ezidőben a levelezésünk oly intenzívvé válik, hogy mielőtt még az egyik levélre felelhettem volna, már megjön a következő is. Így két levél egymásután, egyik 1935. április 9-i s a másik ugyane hónap 10-i kelettel. Ezúttal mind a kettőt Rolland felesége írja, maga Rolland pedig a saját kezeirásával csak egy-egy mondatot szűr bele a szövegbe.

Az április 9-i levél azzal a közléssel kezdődik, hogy Rolland sürgetésére Potemkin nagykövet azt írta, hogy sajnos mindeddig semmi hír Moszkvából az én vízumomra vonatkozóan. És ezzel kapcsolatban Rolland felveti a kérdést: nem volna-e lehetséges Kún Bélát kérni meg, hogy sürgesse Arosev ígéretének a megvalósítását. „Magától értetődik — írja szószerint — mindenkinél nagyobb súllyal esne latba Kún Béla szava.”

Ez pontosan ugyanaz az elképzelés, mellyel két hónappal később magában Moszkvában találkoztam, amikor már nem a vízumról, hanem az „Optimisták” kiadásáról szóló szerződés aláírásáról volt szó. És mint ahogyan az események megmutatták, csakugyan Kún Bélán múlt az „Optimisták” sorsa — csak ép másképp mint Károlyi s másképp mint Rolland, egész másképp mint bárki is képzelte. De erről majd később.

Rolland felesége ebben a levélben tudatja, hogy már választ is kapott attól a moszkvai egyetemi tanártól, akit ő jól ismer s akit az én, az „Europe”-ban megjelenő önéletrajzom fordítására kért fel. Az elfoglaltsága miatt csak a jövő hónapban készülhetne el a fordítással. Rolland felesége tehát úgy határozott, hogy ő maga fogja és pedig egy hét alatt elkészíteni a fordítást s ilyen módon Gorkij még ebben a hónapban kézhez kaphatja az orosz szöveget. Ezzel kapcsolatban ezt írja:

„Természetesen, nem tudhatom biztosan, hogy mint fog hatni SSSR-ben — ez attól függ, hogy milyen pillanatban olvassák, az olvasó hangulatától és egész sereg más körülménytől. De minthogy az „Europe”-ban fog megjelenni, ezt az írást ismerni fogják SSSR-ben, ahol a folyóiratot a főváros minden nagy könyvtára rendszeresen kapja. Tehát nincs másról szó, mint arról, hogy Gorkij is olvassa. És az én nézetem szerint számítani lehet rá, hogy ez az írás őt megragadja — noha persze semmit se lehet biztosra venni. Mindenesetre Rollandnak ezekben a napokban úgyis levelet kell írnia neki; írni fog önről és erről a kézíratról. Az ön regényéről is.”

Hogy mennyire magukévá tették az „Optimisták” ügyét Villeneuve-ben, arra vall ennek a hosszú levélnek következő részlete:

„Egyébként az a véleményünk, hogy a cím (Optimisták) nem nagyon jó; vajjon ön nagyon ragaszkodik-e hozzá? — A cím sokszor dönti el, hogy van-e sikere egy könyvnek vagy sem — amennyiben vonzóan vagy elriasztóan hat. „Optimisták” kissé elvontnak, kissé túlságosan „ideológikusnak” tűnik. — Végül is, ha önnek kedves, maradjon meg mellette.”

Ez a megjegyzés is nyilván Rollandnak a feleségével való megbeszélései eredménye. A levél szélén ugyanis Rolland kézírásával a címre vonatkozóan még ez az ellenérv: „Főleg, ez a cím nincs összhangban annak a kornak a tragikus szellemével, melyet ön leír.”

Ezt a tanácsot nem fogadtam meg; mint válaszomban meg is írtam, az „Optimisták” cím lényegesen hozzátartozik a regény egész elgondolásához. S ma az azóta elmúlt évek szörnyű súlyú történelmi tapasztalatai után még inkább úgy vélem, hogy ennél a címnél jobban ma se tudnám kifejezni az akkori idő tragikumát, nagyszerűségét és poétikus egyszerűségét úgy a szereplő emberek hibáiban, mint erényeiben. A levél utolsó passzusa még egy hírt közöl:

„Menzel, a kiadó, írt, hogy sajnos, az ön könyve az ő számára pillanatnyilag túl terjedelmes. Neki nagyon tetszik és sajnálja, hogy nincs módjában kiadni. — De bátorság! Biztos vagyok benne, hogy a végén minden sikerülni fog!”

„A végén”, ez számomra csak egyet jelentett, azt, hogy majd a Szovjetunióban. Az egyetlen kívánság, mely minden más kívánság valóráválásának s annál is többnek látszott, már csak az volt, hogy végre mégis egyszer megérkezze a majd mindenért kárpótló szovjet vízum. A rövid levél, amit Rolland felesége a következő napon, április 10-én írt, újabb biztatást jelentett:

„Most kaptunk értesítést Arosevtől, a Voks elnökétől. Minden tőle telhetőt meg fog tenni, hogy siettesse az ön ügyének elintézését. Kétségtelen, hogy rövid időn belül meg fogja kapni a választ.

Ismeri ön Alfred Kurellát? Azt hiszem, hogy az ön könyve és az ön életrajza neki is tetszeni fog. — Ha volna egy német másolata az ő számára (az a példány, mely Menzelnél van s melyet an-

nak, ha nem adja ki, vissza kell önhöz juttatnia) azt hiszem, hasznos lenne, ha Kurella is olvasná. Ő jelenleg Dimitrov titkára. A napokban írnom kell neki egy film tárgyában, melyen ő most dolgozik s amely miatt bizonyos kérdéseket intézett Rollandhoz. Akarja-e, hogy szóljak neki önről?"

6. A MEGVALÓSULT ÁLOM: ÚTBAN MOSZKVA FELÉ

Alig hiszem, hogy bárki is nagyobb lelkesedéssel, megilletődöttebben és már előre is mindenért olyan hálásan indult volna útnak a Szovjetunió felé, mint az „Optimisták” szerzője. Vártam, rettenetesen vártam a vízum érkezésére és tán ép ezért, mikor április utolsó napján a párisi szovjetnagykövetség titkára Divilkovszki közölte velem, hogy nyitva áll előttem az út a szovjetek országába, mindaddig nem tudtam elhinni, hogy mégis nem merül fel még újabb akadály, míg csak az útlevelemben csakugyan bele nem nyomták a sarlókalapácsos címerű vízumot és kezembe nem adták a megfelelő pecséttel és aláírással ellátott, a Vitebszk nevű szovjet kereskedelmi gőzös kapitányának címzett levelet, melyben írva állt a rendelkezés, hogy ez a hajó feleségemmel együtt Rouenban utasként a fedélzetére fogadjon és díjmentesen Leningrádba szállítson. De ekkor, hogy mindez már kezemben volt, első dolgom volt, hogy megírjam Villeneuve-be, túláradó szívvel megköszönve ezt és mindent — és leírva azt, amit az indulásnak és felindulásnak ebben a nagy pillanatában magamban magamnak mondtam: méltónak kell lennem és méltó leszek a bizalomra és barátságra, mellyel Romain Rolland ajándékozott meg.

S mintha ez is az emelkedett hangulatot, mely csak az élet nagy fordulónál hatalmasodik el az emberen, valósággal ünnepvé akarta volna tenni, egy órával azelőtt, hogy feleségem és én Páriszt elhagytuk, megérkezett Romain Rolland búcsúlevele, egy utolsó lelkes és egyben szorongó baráti szó.

Ezt a levelet újabb kötelezettségnek éreztem és ma már tudom: ennek a levélnek része volt benne, hogy évekig, egész 1949-ig hitszegésnek, a villeneuve-i öreg ember emlékével szemben elkövetett árulásnak tekintettem volna, ha nyilvánosan csak egyetlen egy bíráló szóval is fordulnék szembe a Szovjetunióval.

„Villeneuve (Vaud) Villa Olga 1935. május 1.

Kedves Sinkó Ervin,

Remélem, hogy ez a pár szavam még Párisban éri. Feleségem és én boldogok vagyunk, hogy végre megkaptuk a vízumot SSSR-be. Örvendezzünk együtt! Félre minden nyugtalansággal! Félre kell tennie elszántan mindazt a kétséget és tépelődést, ami az ön energiáinak egy részét megbénította. Most a nagy építés országába megy. Foglalja el helyét az építők között. Térjen ki következetesen a vitatkozók elől! Óvakodjék attól, hogy politikai pártcsoporthatóságok és az ő meddő vitáik közé keveredjék! Mindez ebben a pillanatban hiábavaló és veszedelmes. Ami számít, az a pozitívum, az építő munka.

Szeretnénk, ha odaát ismeretséget kötne azzal az emberrel, aki az építő munka legjobb megénekelője volt és az ma is: Ilinnel (Ilja Jakovljevic) — igazi neve szerint J. Marsak — a minden nyelven népszerű „A munka epopeája” című könyv szerzőjével —

mely könyv második kötetét (még nincs franciára fordítva) most olvassa fel nekem a feleségem — ez a második kötet még izgatóbb mint az első — „A hegyek és az emberek” című — és azt a gigantikus munkát írja le, mely tíz év óta formálja és teremti újra SSSR földjét. — Amikor ezer és ezer ember így elfoglalva, egy hősiességig fokozott képességgel azon van, hogy a föld arculatát átalakítsa, nem volna-e száználmas, felhánytorgatni némely politikai tévedést vagy némely súlyosabb hibát, amik egyesek gyöngegségeinek következményei — ahogy azt a pártcsoportok politikusai teszik elvakult szenvedélyükben? Én azt hiszem, hogy SSSR-ben dolgozni kell a lehető legtöbbet s együtt a dolgozókkal, építeni együtt az építőkkel — és elfordulni, hosszú időre, minden negatív kritikától. Ez nemcsak helyesebb, de új erőt is ad a szellemnek.

Szeretettel szorítom meg a kezét és új életük alkalmából, kérem, adja át feleségének a legjobb kívánságainkat. Időről időre értesítsen életük folyásáról! — És ki tudja, nem fogunk-e egy napon odaát találkozni.

Híve

Romain Rolland

U. i. Guéhenno írt nekem az ön önéletrajzáról, ugyanazzal a megbecsüléssel és ugyanazzal a rokonszenvvel, melyet olvasása mibennünk váltott ki.

Ilin címe: Leningrad, Prospekt 25. Oktjabra, 146, log. 7.

Alfred Kurella a Hotel Lux-ban kell hogy legyen, Tverskaja, Moszkva, a szobája számára nem emlékszem.”

Ehhez a búcsúlevélhez Rolland felesége is mellékelte egy levelet, melyben közölte, hogy még nem fordíthatta le az én írásomat „Szemben a bíróval” s minthogy utazom, leghelyesebbnek látja, hogy elküldje fordításra Boris Alekszandrovics Grivcovnak, Moszkva, Granovskaja 11. 27. Megkérte, hogy az a fordítást annakidején adja majd át Gorkijnak, akinek Rolland egyébként már írt rólam. Rolland felesége mintha még nagyobb aggodalmat árult volna el ebben a levélben, mint a férje. Mintha valósággal féltene és félne attól, hogy mi lesz most, hogy megvalósul az álom és szemtől-szembe kerülök a szovjet valósággal. Mintha úgy vélte volna, hogy csalódásokra kell engem előkészítenie, nehogy azok tulságosan meglepjenek.

„Természetesen, kétségtelenül nehézségekbe fog ütközni” — írta — „tévedésekbe, visszaélésekbe. Ne hagyja magát megingatni a rossz által, amit majd lát...”

S a végén utóiratként: „Írjon nekünk, amint megérkezett és elhelyezkedett s közölje a címét. Talán a nyáron Moszkvában leszünk mi is. De *erről ne szóljon senkinek*”.

Akkor főleg ez az utolsó mondat foglalkoztatott és örvendeztetett meg. A feltűnő aggodalmat Panait Istrati esetével magyaráztam, aki szintén Rolland párfogásával került ugyancsak előbb az „Europe” folyóirat nyilvánossága elé, aztán Moszkvába s aki, visszatérve Európa, keserűséggel és dühvel írt könyvet adott ki a szovjetunióbeli élményeiről.

Én azonban nem úgy mentem a Szovjetunióba mint Panait Istrati vagy később André Gide; nekem megvolt a politikai iskolázottságom, megvoltak a politikai tapasztalataim; tudtam, hogy egy forradalmi átalakulás, a világ törté-

nelmében eddig a legnagyobb, mely hozzá még Európa civilizatórikusan legelmaradottabb birodalmában tört ki és van még mindig folyamatban, nem játszódhatik le az evangéliumok légkörében és idillikus formák között. „Szemben a bíróval” című írásomban, melynek kefelevonatát elutazásom előtt korrigáltam, elég világosan megfogalmaztam, hogy miért tartom kötelezőnek a Szovjetunió mellett való feltétlen állásfoglalást, a Szovjetunió valóságának és útjának feltétel nélkül való igenlését.

„A proletárforradalom” — így hangzik ez írás befejező passzusának egy része — „a kapitalizmus döglétes levegőjében nevelkedett embereket kapja örökségbe. Minekünk nincs szükségünk hazugságra s forradalmi írónak lenni nem azt jelenti, hogy úgy kell tennünk, mintha a forradalmat gyönyörűnek vélnénk. A forradalom céljai a gyönyörűek és minden forradalomnál gyilkos a mai társadalom. Mi a forradalom céljait akarjuk s ezért akarjuk mielőbb s minden következményével a forradalmi erőszakot... A feloszló kapitalizmus minden nappal elviselhetetlenebbé teszi az életet. A pusztuló kapitalizmus szükségszerűen a fasizmus és egy új világháború felidézése által próbálja meg a maga megmentését. A forradalom, amennyiben megelőzné a háborút, meg tudná semmisíteni; de ne áltassuk magunkat, minden ok megvan a félelemre, hogy a proletariátus nem lesz képes megakadályozni az új háborút. Annál inkább szükséges és kívánatos, hogy az egymással küzdő nacionalizmusokkal szemben erősen és világosan domborítsuk ki a proletárforradalomnak nemcsak gazdasági céljait, hanem emberségi és erkölcsi eszményeit is. Ma a nemzetközi proletariátus minden emberi értéknek nemcsak elrendelt örököse, hanem egyedüli védelmezője és egyetlen mentsvára”.

Ez volt az én felfogásom s ép ezért egészen megokolatlannak és feleslegesnek véltem a villeneuve-i búcsúlevelekben kifejezett aggodalmakat és intelmeket. De volt még valami, ami miatt ezek szükségtelennek látszottak előttem. Oly sokáig éltem objektív elszigeteltségben, oly régóta éltem már úgy, hogy a fehér papír, melyen tollam hegyéből betű betűre kerekedett, volt, ha volt, az egyetlen közeg köztem és a világ között — köztem és aközött a világ között, melynek küzdelmeiben mióta csak eszem tudom, minden szenvedélyemmel résztvettem — annyira kibírhatalannak éreztem már a monológot mint életformát, hogy nemcsak az „Optimisták” kiadása, hanem ép annyira amiatt is életem nagy döntő szerencséjének éreztem, hogy kijuthatok a Szovjetunióba, mert ott egy óriási közösség aktív tagjaként fogok élni, ép mint ahogy Ro-main Rolland írta, együtt építve az építőkkal, együtt lelkesedve a lelkesedőkkel. Ez volt az, amit buzgón akartam, amire készültem s amire egész lényemmel szomjúhoztam. Így indultam a Szovjetunióba.

(Folytatása következik)